

Hubay Miklós

Hány Várad van a föld alatt – és a tudatunk mélyén?

Schliemann, amikor feltárta Tróját, a homéroszi legenda-várost, meglepetésére alatta újabbnál újabb, régibbnél régibb Trójákat talált. Összesen kilencet.

1. Első pillantásom, ahogy kinyitom a szemem, minden reggel a váradi várra esik, hogy megbizonyosodjon, ma éjszaka még nem vitték el Szent László lovas szobrát a törökök. Tudom, menthetetlenül el fogják vinni Velencébe, és ott hozzáértő szakemberek beolvasztják nekik ágyúnak, Szent Lászlóstul, lovas-tul... Nyugodtan fordulhatok a másik oldalra: Kolozsvári Márton és György mesterek lovas Szent Lászlója rendületlenül áll bent a várban, a katedrális előtt, kihívással a nagy itáliai mesterek felé (Donatello, Verocchio): „Meddig alusztok még, ti híresek? – így kell szabadon álló lovas szobrot csinálni!” Milyen büszkén szólt erről a kora reneszánsz csodáról a Szent László-himnusz:

*„Képed föltötték az magas kőszálra,
Fénylik, mint nap, sajog, mint arany;
Nem elégszik senki tereád nézni.”*

Az öt bástyájával teknősbékeként ötfelé terpedő váradi vár falain át belátok az erődítmény szívébe, ahol a kéttornyú katedrális altemplomában Szent László alussza nyugtalan örök álmát.

Arany Jánostól tudjuk, hogy ha baj volt, már száguldott is Keletre:

*„Egy ugrás a Kalvária
És kilenc a Királyhágó;
Hallja körme csattogását
A vad székelly és a csángó...”*

A templom előtt, persze, a Szobor még megvan. Látom is ágyamból, szemben a falon, Hufnagel metszetén. Madártávlatból látom a Várost, és lesek be a várfalak mögé. Angyal volt talán az a hollandus rézmetsző, Hufnagel György, hogy a felhők közül skiccelte le Magyarország városait? De hát kisiskolásan ismertem én is ezt a mennyei perspektívát épp a szülővárosomra, és nem is tudtam soha betelni vele. Amikor kilencévesen a Fő utcáról a Kórház utcába költöztünk, a forgalmas, mondén Hársfasorért („Poros a hosszú Hársfasor, / Holdfényes a püspöki udvar, / Simulnak a városi párok, / Vasúthoz futnak a kocsik...” – Ady), kárpótolt, hogy közelebb kerültem a természethez, a közeli falvakhoz, bekerültem a Várad melléki szőlősdombok közé. Ha tovább-

merészkedtem a Kórház utcán, lassan elfogyatkoztak a hosszú ablaksoros, rózsakertes úri házak, és disznósivítás, tehénbőgés hallatszott ki az udvarokból. S jöttek szembe Száldobágyról sietősen a tejes-, tejfölös-, tojásosasszonyok, olyan bihari ízzel ejtve a szót, hogy nekem, bárhogy is szeretném, máig nem áll rá a torkom, pedig az anyám is így beszélt, amikor a piacon csirkére alkudott velük. (Velünk persze, otthon, tiszta, ékes magyarsággal.)

A Kórház utcával párhuzamosan futott a szőlők felé a Kálvária utca. Csak a Páris-patak kiszáradt árka választotta el tőle. Ha elindultam ezen az épp odatorokolló Ritoók Zsigmond utca végén, a vasúti töltésnél – mennyi gyík és pillangó sütkérezett a töltés oldalában! (fecskefarkú pillangót is láttam nemegyszer és orrszarvúbogarat) –, már ott is voltam a Kálvária utca dereka táján, ahol szemben fel lehet kapaszkodni a Golgotára vivő keresztút rozoga fakapujához. (Hódosy asztalosmester műhelye mellett nyílt a kapu.) A tizennégy stáció képe rács mögött: iszonyatos kegyetlenségszínház, fel, a domb csúcsáig, ahol véget ér a passió, és kőbe dermedt a keresztre feszítés. A három kőkereszt és a piros bádognakülvölés körtemplom mellől merülhettem el az odalent terpedő vár falai mögötti látványban. De akkor a törökök már elvitték onnan Szent László lovas szobrát, az elsőt, amelyet e merész és büszke műnemben emeltek jó ezer év után Európában. Elődje a Capitoliumon ma is áll, Marcus Aureliusé, s utódai is állanak: Gattamelatáé Pádovában, a Colleonié Velencében.

Hogy is írta Eötvös József?

*„Büszkén mutatja Róma ó falát,
Hellásznak kincse egy elomló rom:
Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom.”*

Sokszor elszökdöstem otthonról, megjárni ezt a keresztutat, ahol a bokrokból vagy a stációk rácsa mögül bármikor előugorhat éles késsel egy római katona.

2. A magyar reneszánsz: a nagy frusztráció. A *Mátyás bolond diákja* című Ady-vers hamar a szívembe fészkelte – abban a világra jöttem pillanatától feltartóztathatatlan magyartalanná válásnak alárendelt magyar városban hogy is ne lett volna visszhangja? Dante, Petrarca neve a versben, a nemzeti nyelven dalra fakadó költőké nemcsak Janus Pannonius korának fennkölt humanizmusára utalt – egy amolyan „fenn az ernyő, nincsen kas” kultúrára –, hanem a Trianon utáni, Ady halála utáni, daltalan Erdélyre is. Francia szövetségese nagyobb dicsőségére a román uralom ebrúdon hanyta ki Váradról az 1130 óta honos francia tanítórendet, a premonstreieket. A magyar reneszánszot is mint szentelt fájdalmat (vagy röhögséget?) éltem át, áhítattal koptatva a Vitéz utca macskaköveit, a dicső Vitéz Jánoson jártattam eszem, miközben az utca mindkét oldalán sorakoztak a kuplerájok, s nyúlkáltak utánam a slafrokos kurvák.

Mi maradt itt a reneszánszból? Vitéz János könyvtára szétszóródott nyomtalanul. Ady varázspálcáját rebbentette meg csupán egy föld mélyéből jövő üzenet, amikor *Egy ismeretlen Corvin-kódex margójára* című tanulmányát írta. Egyik mondata ma is itt cseng a fülemben: „Oh szent előrefutók, akik nem tudták, hogy mögöttük százezrek nincsenek.” Ilyen és efféle gondolatokra, ha felévedt Körös utcai hónapos szobájában a költő, bizonyos, hogy Mátyás bolond

diákjának sorsa mellett a maga nemzedékének sorsára is gondolt, amelynek nagyszerű kezdeménye egy világháborúban válik pocsékká...

3. A barokk Nagyvárad püspöki épületegyüttese lenyűgöző méltósággal uralkodik a Város nyugati sarkában (ne csak Róma privilégiuma legyen, hogy nagybetűvel írjuk a ráutaló köznevet is: Urbs). Adyék a Bémer téri kávéházakból bizalmatlanul nézték a püspöki rezidencia, a székesegyház és a Kanonok sor zárt világát.

Engem vonzott a barokk pompa. A Schlauch tér bokrai közül, ahol nap-hosszat folyt az indiánosdi, tolldíszemet hátrahagyva gyakran beszktem délutánként a püspöki templomba, ahol mindig gyakorolt valaki az orgonán, néha próbáltak az énekesek és a zenekar is. Haydn- vagy Mozart-misé a következő vasárnapra. Az eget ostromló zene együtt a templom terét átszegdelő aranybarna fénynyalábokkal – tehát *együtt* – egyes-egyedül csak nekem, az én gyönyörűségemre szolgált, mert rajtam kívül nem volt más a templomban, csak persze az Isten. De még később is, ha húsvétkor otthon voltam, nagycsütörtök kora délután mindig elmentem a székesegyházba, mert tudtam, hogy a kanonokok olyankor a szentély stallumaiban ülve nem győzik órákon át siratni Jeruzsálemet. Mintha csak folyton a Város nevét emlegetnék latinul, hosszan elnyújtva... Én még láttam a leggazdagabb egyházmegye főúri püspökét, gróf Széchenyi Miklóst: palotája kapujában négylovas hintó várta, teljes ornátusban szállt fel rá, és a hintó gördült vele ötven métert a székesegyház elé, ahol kíséreltek a kanonokok a hintójáról lekászálódó püspök fogadására. Surrogó, lila selyemköpenyekre és hermelinszegélyű palástokra is vélek emlékezni. Nem sokkal ezután még ennél is nagyobb pompával láttam viszont Széchenyi grófort magas ravatalán. Olyan fehér volt, azt hittem, papírból van.

4. Divat mondogatni mostanában, hogy a XIX. század túlnyújtózkodott a takaróján vagy tizennégy évvel: kitartott a világháborúig. Én inkább úgy vélem: befejeződött pontosan és menthetetlenül 1900-ban, amikor Freud kiadta az *Álomfejtést* és Ady Debrecenből (a Maradandóság Városából) szilveszterkor átbumlizott Nagyváradra (a Holnap Városába). Váradon a rendőrkapitány kiállított számára egy újságíró-igazolványt, formanyomtatványon, amelyet a helybeli Sonnenfeld nyomdával állíttatott elő. Ezen a hivatalos blankettán megejtő bájjal pompázik a legújabb szecessziós stílus motívumtára: liliumok és lenge hölgyek. Ugyanazok, akik ezekben az években Párizsban ellepték a metrók rácsait, és szerte Európában még a WC-csészéket is, egyszerre hirdetve a legköznapiabb tárgyakon is tündöklő új szépség diadalát, az indázó virágdíszekkel benőtt új világot, ahol nincs többé szöglet, kockafejűség, antagonizmus.

Ebbe az egész földön szerteágazó, vegetatív Paradicsomba (és hány zsi-bongó zsenifészekbe!) taposott bele a világháború. Micsoda alkotókedvet irtott ki itt, Váradon is – és Triesztben és Szabadkán, ahol még 1913-ban épp hogy fölépült az elbűvölően szép szecessziós városháza. Fekete Kolostorba zárják Kuncz Aladárt, elmekórházba Nizsinszkijt, és 1914-től nem jelenik meg többé Ady-kötet a háború alatt...

Nem a XIX. század volt hosszú, hanem a XX. rövid. Mindent elpuskázott a gyógyíthatatlan világháborúzhatnékjával, amelyet Henry Miller az emberiség onanizálásának nevezett.

5. Most, hogy a júniusi hétvégén, a forróság ellen elsötétített lakás csöndjében hagyom, hogy rám törjenek gyermekkorom váradi emlékei, a rádióban megszólal egy ismerős, kedves hang, Tempfli Józsefé, a váradi püspöké. A Kopogtató című műsorban beszél. Azt meséli éppen, hogy milyen fifikával szerezte vissza az egyház ékköves monstranciáját, amelyet az állami tolvajok már a fővárosba vittek... Középkori kalandregény... Legutóbb Rómában találkoztam Tempfli püspökkel, a repülőtéren csomagkiadásánál. Ott, a tömkelegben szólított meg egy fiatalos külsejű, fekete ruhás, törekeny alkatú utas:

– Nem ismer meg? Én vagyok a váradi püspök.

Apor Vilmos boldoggá avatásán járt Rómában. Én is. És elgondoltam, hogy az utóbbi fél évszázadban, a második világháború végétől váratlanul mennyi tragikus hőst, vértanút, szentet adtak az egyházak az emberség, a hit és a ki-sebbségek védelmében...

Ki tudja, talán egyszer majd Nagyváradon is állni fog egy kétalakos szobor, közös márványtalapzaton, Nagyvárad két jelenlegi ikercsillag-püspökével, az ökumené dicsőségére. A végzetet kihívó antik erények és a keresztény megbocsátás erényei ma is teremnek Erdély és Partium földjén, mint akkor, amikor nálunk a tordai országgyűléseken a vallásszabadságot hirdették meg, míg mássutt vérben fürödtek Szent Bertalan éjszakáján.

Váradról írva mintha megint örvényleni kezdene körülöttem a világmindenség, mint amikor Ady ott járt („A Minden kellett, s megillet a Semmisem”). Este az egyik püspök beszél a rádióban, egy ateista munkásembert emleget, akinek szemében kislánya meglátta Istent. A postaládából felhozzák a Kortárs friss számát, benne Ágh István magisztrális Ady-tanulmányával. Az esszé Váradról szóló fejezete olyan szép, minden sora olyan telibe találó, hogy én nem tehetek mást, mint hogy letegyem a tollat.

Váradot Janus Pannonius (sőt, Rogerius) óta elkényeztették az írók, költők. Olyan szépen írtak róla. Mint most is Ágh István. Ő Adyról írja, de én – a kilencven évemre visszatekintve – kissé magamra is merem vonatkoztatni lapidáris mondatát: „Nagyvárad, ez a sokfajta vértől pezsgő magyar város fölkészítette Európára a falusi gyereket.”